

Η θεατρική πράξη στα γλωσσικά μαθήματα:
Η Αλίκη στη χώρα των Γραμμάτων:
Παίζουμε γραμματική και συντακτικό. Παραστατική διδασκαλία
γραμματικής και συντακτικού.

*(σημειώσεις από το εργαστήριο στη Συνδιάσκεψη 2000 για το Θέατρο στην Εκπαίδευση *)*

Χρυσάνθη Σιώπα

φιλόλογος

Η μέθοδος αυτή, ως την ονομάσω "παραστατικής διδασκαλίας Γραμματικής και Συντακτικού" είναι προϊόν μιας αρκετά μακρόχρονης αναζήτησης. Στη δεκαπεντάχρονη υπηρετήσή μου σε διάφορα σχολεία στην επαρχία και στην Αθήνα διαπίστωσα κι εγώ κάτι που είναι κοινός τόπος σε μας τους φιλόλογους, τη δυσκολία να διδάξουμε στους μαθητές ορισμένα αντικείμενα στα γλωσσικά μαθήματα. Βασικές γνώσεις της Γραμματικής και του Συντακτικού - τα μέρη του λόγου, οι συντακτικές λειτουργίες - δεν αφομοιώνονται από τα παιδιά. Η αιτία αυτής της δυσκολίας κατά τη γνώμη μου είναι εγγενής στην παιδική σκέψη: η αφηρημένη σκέψη δεν έχει ακόμη ωριμάσει και έτσι τα παιδιά δυσκολεύονται να κατανοήσουν γνώσεις θεωρητικές.

Η μέθοδος που προτείνω διευκολύνει τη λύση των προβλημάτων αυτών: δίνει στις αφηρημένες έννοιες ένα "χειροπιαστό" χαρακτήρα, δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να "δράσουν" και να συμμετάσχουν. Τέλος, έχοντας και τη διάσταση του "παιχνιδιού", τραβά την προσοχή τους σε ένα αντικείμενο διδασκαλίας άχαρο και στρυφνό.

Ας μου επιτραπεί, πριν μπω στο θέμα μου, να μιλήσω και για τη "μαγική" διάσταση της εργασίας αυτής, τη "μυστική" οδό από όπου ήρθε.

Ο Λούις Κάρολ, ο συγγραφέας της *Αλίκης στη Χώρα των Θαυμάτων*, έχει γράψει και ένα άλλο έργο, *Η Αλίκη πίσω απ' τον καθρέφτη*: η Αλίκη είχε μεγάλη περιέργεια να δει τι βρισκόταν πίσω από τον καθρέφτη του τζακιού. Περνώντας μέσα είδε πως «ό,τι φαινότανε από το άλλο δωμάτιο ήταν αρκετά γνωστό και χωρίς ενδιαφέρον, αλλά πως όλα τα υπόλοιπα ήτανε όσο πιο διαφορετικά γινότανε...»

Η σχολική τάξη απέναντι σε μας τους δασκάλους, άμα το καλοδεείς, είναι κι αυτή ένας Μαγικός Καθρέφτης. Ο αυστηρός, στεγνός και συμβατικός κόσμος των ενηλίκων και απέναντι ο δροσερός και αθώος δικός τους κόσμος. Αν, αντί να προσπαθήσουμε να σύρουμε τα παιδιά στο δικό μας κόσμο, θελήσουμε να μπούμε εμείς στο δικό τους; Σουσάμι άνοιξε! Έχουμε τις μαγικές λέξεις: συμμετοχή, παιχνίδι, χαρά, κίνηση, ύλη, αφή. Έτσι θα έρθει η μάθηση και η "κάθαρση". Για τα παιδιά απλά συνάντηση με τον πραγματικό εαυτό τους μέσα στη σχολική τάξη. Για μας προσπάθεια για άρση της καταδίκης και αθώωση, προσπάθεια για ν' ακουμπήσουμε ίσως λιγάκι το μανίκι του τίτλου "δάσκαλος".

Τη δική μου ιδέα να περάσω μέσα στο Καθρεφτόπιτο προκάλεσε η "προκλητική" αντίφαση ανάμεσα στον υποτιθέμενο στόχο και στη μέθοδο στα γλωσσικά μαθήματα. Ενώ αντικείμενό τους είναι η γλώσσα της επικοινωνίας, ο ανθρώπινος Λόγος, ένα μεγάλο μέρος της ύλης και του χρόνου αφιερώνεται στη διδασκαλία των "τεχνικών" γνώσεων, της ορολογίας, της μεταγλώσσας. Μάλιστα, η διδασκαλία του μέρους αυτού καταβροχθίζει το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου στην τάξη. Προσπάθησα να πολεμήσω αυτό το οξύμωρο. Και αναπόφευκτα βούτηξα κι εγώ μέσα: υπηρετήσα ένα σχολαστικό αντικείμενο, έστω στην προσπάθεια να το μετατρέψω σε ευχάριστο και να το κάνω παιχνίδι. Ο βάτραχος που έγινε πρίγκιπας! (Ο Μαγικός Καθρέφτης τα αναποδογύρισε ξανά!). Από τη βουτιά στο "βάλτο" προέκυψε και ένα θεατρικό κείμενο: "Η Αλίκη στη Χώρα των Γραμμάτων" (τελικά, ...ο βάτραχος φιλούσε υπέροχα!). Επιτρέψτε μου, μέσα στο πνεύμα και της εργασίας αυτής και του συνεδρίου που μου έδωσε την ευκαιρία να το παρουσιάσω, αντί άλλης θεωρίας πάνω στη γλώσσα και τη διδασκαλία της, να παραθέσω ένα σύντομο κομμάτι από το θεατρικό αυτό κείμενο. Έτοιμοι; ας μπούμε στον καθρέφτη!

(Καβγάς μεταξύ Γραμματικής (της κυρίας Γραμματακτικής) και Συντακτικού (του κυρίου Συνταγμαματάρχη)).

-Σ: Ποιος εμίλησε εκεί;

-Γ: Η κυρία Γραμματακτική!

* Η θεατρική πράξη στα γλωσσικά μαθήματα είναι ο γενικός τίτλος του εργαστηρίου που συντόνισε η *Αγλαΐα Γαλανοπούλου* με τη συμπαράσταση των εκπαιδευτικών *Μαριλένα Γύπαρη*, *Ζωηλιάννα Μαντά*, *Δήμητρα Μπαμπάκου*, *Άννα Μαρτίνου*, *Χρυσάνθη Σιώπα*, *Μερόπη Σάββα* και *Ελένη Λαμπρονίκου*. Οι σημειώσεις των άλλων εμψυχωτών του εργαστηρίου κατατίθενται χωριστά στο βιβλίο αυτό.

- Σ: Μπρος μου είσαι πολύ μικρή
γι' αυτό μην κάνεις τη σοφή
- Γ: Καν μεγάλη καν μικρή
εγώ είμαι που τις λέξεις
με φροντίδα τακτική
και δουλειά καθημερινή
προίκισα με αριθμούς
γέννη, πρόσωπα και κλίσεις
πτώσεις, χρόνους και εγκλίσεις
Κοίτα τες εκεί!
Ενώ τι έκανες εσύ;
Μόνο τις βάζεις στη γραμμή...
- Σ: (είναι έξαλλος και σε πλήρη σύγχυση)
Φτάνει θέλει βάλει εκεί
μιλήσει τις Γραμματακτική
κυρία λέξεις αν γραμμή
πάψε όποιος ας δε ως στη!
(μετάφραση:
Πάψε, φτάνει ως εκεί
κυρία Γραμματακτική
όποιος θέλει ας μιλήσει
αν τις λέξεις δε βάλει στη γραμμή).
- Σ: Μήπως κατάλαβες γρι
μ' ανάκατα τις λέξεις σου εσύ;
Σαν του παραμυθιού
το βασιλόπουλο αν εγώ
τις λέξεις δεν ξυπνούσα
σε χώρα παλαβών
θα ήσουν η μούσα.

Ποιος έχει δίκιο;
Κανένας απ' τους δύο, γιατί...
Εν αρχή ην ο Λόγος!

(Μαθητής και Λόγος:)

- Μαθητής : Μια φορά κι έναν καιρό
ήρθα στο σχολειό
να σε βρω
αλλά με μαθαίνανε
Γραμματική και Συντακτικό
Λόγε, Λόγε εισ' εδώ;
φέγγε μου να περπατώ
- Λόγος: Ψάξε, ψάξε, είμ' εδώ
και σ' ακολουθώ
είσ' ο Λόγος μου εσύ
είμ' ο Λόγος σου εγώ
Ψάξε, ψάξε, είμ' εδώ
στην καρδιά και στο μυαλό.
Η Γραμματική, το Συντακτικό
χώμα και νερό
αλλά την πνοή
τους τη δίνω εγώ.
Ψάξε, ψάξε, είμ' εδώ
κι όσοι μ' αγαπούν
θα με βρουν, θα με βρουν.

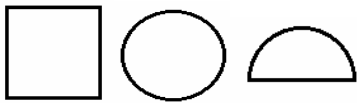
Η βασική ιδέα είναι η εξής: Τα μέρη του λόγου (η Γραμματική) είναι η πρώτη ύλη με την οποία φτιάχνουμε προτάσεις, λόγο. Συντακτικό είναι η δομή της πρότασης. Εάν δώσουμε στις λέξεις (στα μέρη του λόγου) υλική μορφή - κάτι σαν πόνια στο σκάκι - και στη δομή τη μορφή της σκακιέρας - τις θέσεις ή λειτουργίες που έχουν μέσα στην πρόταση - έχουμε καταφέρει να δείξουμε παραστατικά τον τρόπο με τον

οποίο οικοδομείται η γλώσσα. Τα ίδια τα μέρη του λόγου, παίρνοντας μια υλική μορφή η οποία να φανερώνει όσο το δυνατό τη σημασία και τη λειτουργία τους, κατανοούνται με διαύγεια και αφομοιώνονται από τα παιδιά. Τα σχήματα για τις θέσεις των κύριων και δευτερευόντων όρων στη δομή έχουν επίσης επιλεγεί, ώστε να φανερώνουν τη λειτουργία τους καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις. Τέλος, από τη στιγμή που αφηρημένες έννοιες έχουν αποκτήσει υλική διάσταση, μπορεί ο διδάσκων να επινοήσει διάφορους τρόπους, ασκήσεις, παιχνίδια κ.λ.π. για άσκηση και εμπέδωση.*

Ευνόητο είναι ότι στο χώρο αυτό δεν μπορεί να γίνει συστηματική και εξαντλητική παρουσίαση. Δίνω μόνο κάποιες βασικές και αρχικές έννοιες. Μπορούν όμως, με τη μέθοδο που προτείνω να διδαχθούν όχι μόνο απλές αλλά και σύνθετες έννοιες Γραμματικής και Συντακτικού, όπως δευτερεύουσες προτάσεις, προτάσεις ονοματικές και επιρρηματικές, ο συντακτικός ρόλος των δευτερευουσών προτάσεων, η χρήση του κόμματος κ.λ.π.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Έδωσα στα μέρη του λόγου, όπως είπα, υλική μορφή: τρισδιάστατα αντικείμενα από πλέξι γκλας (τα βλέπετε στη φωτογραφία). Ξεκίνησα με τα τρία βασικά είδη λέξεων: τα ονόματα, τα ρήματα και τα επιρρήματα, για τα οποία χρησιμοποίησα τα εξής σχήματα:

Επέλεξα τον κύβο για τα ονόματα, γιατί έχει μία στατικότητα. Τη σφαίρα για το ρήμα: είναι συνώνυμο της κίνησης και γύρω από αυτό περιστρέφονται οι άλλες λέξεις. Το ημισφαίριο για το επίρρημα, γιατί συνοδεύει το ρήμα.

Πάνω σ' αυτά τα τρία βασικά σχήματα χτίζουμε και τα υπόλοιπα:

Από το **ουσιαστικό** που είναι απλός κύβος:

περνάμε στο **επίθετο**, που είναι κι αυτό όνομα (όνομα επίθετο), ένας κύβος τρίλοβος, για να δηλωθούν τα τρία γένη:

Η **αντωνυμία** είναι κι αυτή όνομα, αφού αντικαθιστά ονόματα (επίθετα ή ουσιαστικά), γι' αυτό είναι ένας κύβος που στο ένα μισό του είναι απλός, όπως το ουσιαστικό, και στο άλλο μισό είναι τρίλοβος, όπως το επίθετο:

κ.λ.π.

Μία άλλη κατηγορία λέξεων είναι το άρθρο, η πρόθεση και ο σύνδεσμος. Οι λέξεις αυτές παριστάνονται με δισδιάστατα σχήματα, γιατί από μόνες τους είναι κενές σημασίας και ο ρόλος τους είναι βοηθητικός.

Το **άρθρο**:

έχει σχήμα μιας ορθής γωνίας, γιατί συνοδεύει τα πτωτικά. Επίσης μετατρέπει σε όνομα τη λέξη ή το λεκτικό σύνολο που συνοδεύει (τετραγωνίζει όλα τα σχήματα που ακολουθούν). Δίνουμε στα παιδιά να προσαρμόσουν το άρθρο στα τέσσερα πτωτικά (ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, επιθετική μετοχή). Έτσι αισθητοποιούν τη χρήση και τη σημασία του.

Η **πρόθεση**:

έχει το σχήμα του αριθμού πέντε (5), αποτελείται δηλαδή από το σχήμα του άρθρου συν το περίγραμμα του επιρρήματος. Αυτός ο συνδυασμός υποδεικνύει το είδος των λέξεων μπροστά από τις οποίες μπαίνει η πρόθεση, δηλαδή τα ουσιαστικά και τα επιρρήματα. Και εδώ δίνουμε στα παιδιά να πιάσουν την πρόθεση και να προσαρμόσουν ένα κύβο (ουσιαστικό) και μετά ένα ημισφαίριο (επίρρημα). Συνοδεύουμε πάντα, εννοείται, με λεκτικά παραδείγματα. κ.λ.π.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ

Συντακτικό είναι, όπως είπαμε, η δομή της πρότασης. Μία πρόταση ως προς τη δομή της αποτελείται από τους κύριους όρους (Υποκείμενο, Ρήμα, Αντικείμενο, Κατηγορούμενο) και τους δευτερεύοντες όρους ή προσδιορισμούς. Για να το δείξω παραστατικά στην τάξη, χρησιμοποιώ τρεις καρτέλες. Τα παιδιά έρχονται και κάθονται στις καρτέλες ως κύριοι όροι ή στέκονται όρθια πίσω του ως προσδιορισμοί. Λέω στα παιδιά ότι και η πιο σύνθετη και μεγάλη πρόταση έχει το απλό αυτό σχήμα. Κάνω παραδείγματα με απλές προτάσεις προσθέτοντας κάθε φορά ένα καινούριο στοιχείο:

Το παιδί (Y) παίζει (P).

Αυτό (προσδ. στο Y) το παιδί παίζει.

Αυτό το παιδί τώρα (προσδιορισμός στο P = επιρρηματικός προσδ.) παίζει.

Ο Γιώργος είναι μαθητής (K).

Ο Γιώργος πειράζει το Γιάννη (A).

Ο Γιώργος πειράζει το μικρό (προσδ. στο A) Γιάννη.

Κατάφερα, "σωματοποιώντας" τις, να δείξω παραστατικά τις κύριες συντακτικές λειτουργίες με τρόπο ευσύνοπτο και κατανοητό.

ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟΥ

Στη δομή που διδάξαμε προηγουμένως θα τοποθετήσουμε τώρα τις λέξεις. Καλούμε τα παιδιά να πάρουν τις θέσεις των κύριων όρων ή των προσδιορισμών και στη συνέχεια να πάρουν στα χέρια τους τα αντίστοιχα σχήματα.

Το παιδί (Y) παίζει. Το Y στην πρόταση αυτή είναι άρθρο+ ουσιαστικό

Εγώ (Y) παίζω. Το Y είναι εδώ αντωνυμία.

Τα μικρά (Y) παίζουν. Το Y εδώ είναι επίθετο.

Όποιος θέλει (Y) παίζει. Το Y είναι εδώ πρόταση, κ.λ.π.

Μπορέσαμε έτσι να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ Γραμματικής και Συντακτικού και να δείξουμε τρόπους με τους οποίους μπορεί να εκφέρονται οι όροι της πρότασης.

Βοηθητικό εργαλείο είναι ένας δίπτυχος "χάρτης" (φωτογραφία). Στο ένα μέρος, με τον τίτλο Γραμματική, τα μέρη του λόγου και τα σύμβολά τους, καθώς και τα λεκτικά σύνολα. Στο άλλο μέρος, το σχέδιο της δομής, δηλαδή, οι θέσεις των κύριων όρων της πρότασης και των προσδιορισμών.

Προχωρώντας σε συνθετότερα κεφάλαια χρησιμοποιώ ένα είδος σκακιέρας από πλέξι γκλας με τη δομή της πρότασης, και ψηφίδες με τα σχήματα των μερών του λόγου σε μικρογραφία των μεγάλων σχημάτων και δισδιάστατα. Καλό είναι κάθε μαθητής να έχει το δικό του κουτί εργασίας. Στα Y, K, A, και στους ονοματικούς προσδιορισμούς δίνω τετράγωνο σχήμα, ενώ ημικύκλιο στους επιρρηματικούς, κ.λ.π. Το τετράγωνο του A είναι τοποθετημένο απέναντι στο P (αντι-κείμενο) και πλάγια (πλάγια πτώση) κ.λ.π. Ενισχυτικά έχουν χρωματιστεί ανάλογα, π.χ. το K σε απόχρωση του Y κ.λ.π. Πάνω σε κάθε σχήμα υπάρχει το όνομά του και η ερώτηση που απάντησή του αποτελεί ο όρος. Όταν πλέον τα παιδιά έχουν εμπεδώσει τις έννοιες αυτές, αντί για τα υλικά σχήματα των μερών του λόγου μπορώ να κρατήσω μόνο τη σκακιέρα και στη θέση των ψηφίδων να γράφω τις λέξεις ουσιαστικό, επίρρημα κ.λ.π. ή τις ίδιες τις λέξεις της πρότασης που εξετάζω κάθε φορά. Επίσης είναι δυνατό να γίνει ένα πρόγραμμα στον υπολογιστή, όπου οι μαθητές να μπορούν να δουλέψουν.

Αντί epilόγου. Σε τέσσερις διαφορετικές τάξεις (B και Γ Γυμνασίου): ποσοστό συμμετοχής των μαθητών 60-100%, ποσοστό κατανόησης 96-100%. Σχόλια: «Κυρία, τότε θα μας ξαναφέρετε αυτά τα ωραία πράγματα», «Έτσι μας αρέσει να κάνουμε το μάθημα, γιατί καταλαβαίνουμε και δε βαριόμαστε».

- Π.χ. φτιάχνω «ταυτότητες» για κάθε μέρος του λόγου. Όπως εμείς έχουμε τις ταυτότητές μας με το όνομα, τη φωτογραφία μας και την υπογραφή μας από τη μία πλευρά και από την άλλη περισσότερες πληροφορίες για μας, έτσι και κάθε μέρος του λόγου έχει τη δική του ταυτότητα. Στο μπροστά μέρος το σύμβολό του (το σχήμα του), το όνομά του και τον ορισμό του. Στο πίσω μέρος τα είδη του, τα παρεπόμενά του, άλλα χαρακτηριστικά του. Λέω σε κάποιο μαθητή να μου πει τι μέρος του λόγου είναι μία λέξη και κάνω "εξακρίβωση στοιχείων".